

SOSYAL BİLİMCİ VE BİLİM KÜLTÜRÜ*

Osman KONUK**

Özet

Sosyal bilimler, modern zamanlardaki doğa bilimleri örneğine göre kurulmuştur. Kopernik (Copernicus)'in sembolik öncüsü olduğu bilimsel devrim, doğa bilimlerinin görece büyük başarılarıyla hakim paradigma haline gelmiş ve 19. yüzyıldan itibaren sosyal bilimlerin de bu modele göre kurulabileceği fikri yaygın kabul görmüştür. Diğer yandan, doğa bilimleri ve sosyal bilimlerin özsel açıdan farklı gerçeklikleri incelemeleri, epistemolojik ve metodolojik açıdan sorunlar, ikilemler, kısıtlar ve tartışmalara neden olmaktadır. Bunun temel nedenlerinden biri bilimin tarihsel, kültürel olgu ve süreçlerle içiçe olmasıdır. Hiç bir insan içinde yaşadığı fiziksel ve sosyal bağlamdan soyutlanamaz. Her kavramsallaştırmanın temelinde felsefi inançlar yatar. Her ölçüm, gerçeği kaydetmeye çalışırken onu değiştirir. Zamanla bu yapay tarafsızlık inancının kendisi, bulgularımızın doğruluk değerini arttırmamızı önleyen başlıca engel haline gelir. Eğer bu, doğa bilimcilerinin karşılaştıkları önemli sorunlardan birisi ise, varın siz düşünün sosyal bilimcilerin karşısına ne denli büyük bir sorun çıkardığını. Özellikle sosyal bilimlerde özne- nesne sorunsalı, bilgi nesnelere de kültürel varlıklar olması, bilimde nesnellik, doğruluk, geçerlilik, genellik ve evrensellik gibi sorunlarla ilişkilidir. Bu makalede kendisi de kültürel bir özne olan sosyal bilimcinin kültürel gerçeklikle karmaşık ilişkisi, teorik bir çerçevede tartışılacaktır. Makalenin ana önermesi şudur: Sosyal bilimcinin her tür bilimsel etkinliği, (seçicilik, bağlam ve düzey farkları ayrı tutulursa), aynı zamanda kültürel bir davranış ve edindiği bilim kültürünün sonucudur.

Anahtar Kelimeler: *Bilim, sosyal bilimci, kültürel varlıklar, bilim kültürü.*

* Bu makalenin ilk versiyonu <http://tubaked.tuba.gov.tr> sitesinde yayınlanmıştır.

** Prof. Dr., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

İletişim: osman.konuk@ikc.edu.tr

SOCIAL SCIENTIST AND THE SCIENCE CULTURE

Abstract

The social sciences have been established following the development of the natural sciences. The scientific revolution pioneered by Copernicus became a dominant paradigm due to the vast successes achieved by the natural sciences. Hence, the idea that the social sciences must also be built on this paradigm prevailed from the 19th century onwards. Meanwhile, essentially due to the examination of different realities, the relationship between social and natural sciences evokes epistemological and methodological problems as well as elicits dilemmas and ongoing discussions. One of the major components of this discussion consists of the current notion of science being nested in historical and cultural facts and processes. However, isolating scientists from their physical and social contexts is impossible; moreover, philosophical beliefs serve as the foundation of every conception. Every measurement also changes the reality while trying to record it. In the course of time, the artificial belief in objectivity became a major obstacle in increasing the validity of our own findings. If this is one of the major challenges encountered by natural scientists, then imagine how much more difficult it can be for the social scientist. The problem of objectivity in social sciences is related to the problem, which assumes that objects of knowledge in those sciences are also cultural beings and are, therefore, related to the problems of scientific validity, objectivity, accuracy, generality, and universality. In this paper, the complex relationship between the cultural reality and the social scientist—acting as a cultural agent—is discussed within a theoretical framework. The main assertion of the paper is that all scientific activities of social scientists are also cultural processes when taken apart from differences stemming from selectivity, context, and degree.

Keywords: *Science, social scientist, cultural beings, science culture.*

Giriş

Varoluş ve bilgi, varlıkla oluş arasında, biri diğerini ortadan kaldırmadan birbirini karşılıklı inşa ederek, çelişki ve uzlaşılarda süren beşeri temellerdir. Uygarlık tarihi aynı zamanda kayıtlı bilginin (yazı vb. tekniklerin) tarihidir. Klasik çağlarda bilgi bir bütün olarak görülür ve farklı bilgi türleri ile teori - pratik arasında hiyerarşik bir yapı gözetilmez. Modern çağla birlikte Kopernik'in öncülüğünü yaptığı yeni doğa bilimi kurulmaya başlanmış, 17. Yüzyılda Bacon'un *Nova Organon* (Yeni Araç) eseriyle modern deneysel bilimlerin temelleri atılmıştır. 18. ve 19.Yüzyıl'da Fransa'da Aydınlanma hareketi, İngiltere'de empirisizm ve Almanya'da idealist felsefe, zamanla yaygınlaşarak, *evrensel* bir anlam da kazanmış, modern düşünce ve bilimin kurucu kaynakları olarak değerlendirilmiştir. (Burada evrensellik nitelemesinin Eurocentrist -Avrupamerkezci- niteliğine dikkat çekmek

gerekir.) Modernlik çerçevesi içinde oluşan bilim anlayışı yaklaşık iki yüz yıl insan bilgisinin merkezi değeri olarak kabul edilecektir. Bu bağlamda sosyal ve beşeri bilimler de modern bilim terimi altında kurulacaktır.

Sosyal bilimler, modern zamanlardaki doğa bilimleri örneğine göre kurulmuştur. Kopernik'in sembolik öncüsü olduğu bilimsel devrim, doğa bilimlerinin görece büyük başarılarıyla hakim paradigma haline gelmiş ve 19. yüzyıldan itibaren sosyal bilimlerin de bu modele göre kurulabileceği fikri yaygın kabul görmüştür. Diğer yandan, doğa bilimleri ve sosyal bilimlerin özsel açıdan farklı gerçeklikleri incelemeleri, epistemolojik ve metodolojik açıdan sorunlar, ikilemler, kısıtlar ve tartışmalara neden olmaktadır. Bunun temel nedenlerinden biri bilimin tarihsel, kültürel olgu ve süreçlerle iç içe olmasıdır. Hiç bir bilim insanı içinde yaşadığı fiziksel ve sosyal bağlamdan soyutlanamaz. Her kavramsallaştırmanın temelinde felsefi inançlar yatar. Her ölçüm, gerçeği kaydetmeye çalışırken onu değiştirir. Zamanla bu yapay tarafsızlık inancının kendisi, bulgularımızın doğruluk değerini arttırmamızı önleyen başlıca engel haline gelir. Eğer bu, doğa bilimcilerinin karşılaştıkları önemli sorunlardan birisi ise, varın siz düşünün sosyal bilimcilerin karşısına ne denli büyük bir sorun çıkardığını. Özellikle sosyal bilimlerde özne- nesne sorunsalı, bilgi nesnelere de kültürel varlıklar olması, bilimde nesnellik, doğruluk, geçerlilik, genellik ve evrensellik gibi sorunlarla ilişkilidir. Bu makalede kendisi de kültürel bir özne olan sosyal bilimcinin kültürel gerçeklikle karmaşık ilişkisi, teorik bir çerçevede tartışılacaktır. Makalenin ana önermesi şudur: Sosyal bilimcinin her tür bilimsel etkinliği, (seçicilik, bağlam ve düzey farkları ayrı tutulursa), aynı zamanda kültürel bir işlemdir.

Bilim tarihi ve sosyolojisi açısından, günümüzde bilim insanları olarak adlandırılan, bilgiyi üreten, öğreten, dağıtan ve yayan asıl öznelere, ünvan ve sıfatları değişmekle birlikte farklı dönemlerde farklı statü ve görünümde bu işlevlerini yerine getirmişlerdir. *Klasik bilgin* imgesinden *modern araştırmacı* profiline kadar bir dizi tarihsel bilim insanı modelleri ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak, pozitivist bilim ve sonrasındaki teorik açılımlar, başta Weber'in anlamacı - yorumlayıcı ve Kuhn'un bilim tarihi yaklaşımı, bilgi ve bilim anlayışlarının da hem tarihsel-sosyolojik hem de epistemolojik – metodolojik çoğulluklar, görelilikler taşıdığını ortaya koymaktadır. Sosyal bilimcinin bilgi üreticisi olarak tarihsel bir portresi ve modern teoriler bu makalenin iki eksenin oluşturmaktadır. Başat kültürel ikilem de bu iki eksenin karşılıklı ilişki, etkileşim, gerilim ve geri-besleyici niteliğinden doğmaktadır.

1. Klasik Bilginden Modern Araştırmacıya Sosyal Bilimci

İlkçağdan günümüze, insan, toplum ve kültür bilimlerine ait sorunlar, bilgiler, teori ve yöntem tartışmaları, tarihsel süreçte farklı bağlamların konusu olmuştur. Bugün sosyal bilimler terimi altında toplanan birikim, İlkçağ ve Ortaçağda daha çok felsefe ve teoloji ve kısmen de edebiyat ekseninde üretilmiştir. Bütün bu faaliyetlerin birbirine bağlı, iki boyutu söz konusudur: Birincisi bilgiyi üreten öznelerin ideal tipleri ve ikincisi de epistemolojik varsayımlardır. Sosyal bilimci birinci ve sosyal bilim ikinci boyuta karşılık gelmektedir. Geleneksel anlayış, bilimin ya da sosyal bilimin sosyal bilimciyi de belirlediği yönündedir. Bu nedenle genellikle her tür bilimsel açıklama ve teorilerde, bilimciler ikincil ve edilgen konumda gibi görünürler. Sosyal bilimci, tarihsel, sosyolojik, kültürel bağlama göre değişen, farklılaşan bilimsel tutum, rol ve davranışlara sahiptir. Bilimsel davranışlar, hakim normal- meşru bilim tarafından tanımlansa da, bilimsel yaşantı süreçlerinde kaçınılmaz ikilemler, açmazlar, salınımlar ve belirsizlikler ortaya çıkar.

Günümüzde evrensel bir kullanımı ve anlamı olan *scientist* terimi, tarihsel-sosyolojik sürecin sonucunda ortaya çıkmıştır. “Yaygın kanıya göre “bilim insanı” terimine yerleşiklik kazandıran kişi, bu terimi 1840 tarihli *The Philosophy of the Inductive Sciences* kitabında kullanan William Whewer’dir. Ama terim ilk olarak, “maddi dünya bilgisi edinmeye çalışan araştırmacıları” betimleyen tek bir terim olmayışının, İngiliz Bilim Geliştirme Derneği’nin 1830’lardaki toplantılarında nasıl sorunlar yarattığını aktaran 1834 tarihli bir makalede kullanılmıştır; bu toplantılardan birinde “açık fikirli bir centilmen, *sanatçı (artist)* terimiyle benzeştirme yaparak, *bilim insanı (scientist)* terimini önermiş”, ama aynı yazıda “bunun genelde pek beğenilmediği” de kaydedilmiştir. Terimin sonradan tedavüle girmesi, doğayı inceleyenler arasında bir meslek kimliği bilincinin artmasını yansıtmıştır (Snow 2005: 14).

Süreç içinde bakmak gerekirse Ortaçağ, Rönesans, Aydınlanma ve geç modern döneme, bir dönüşümden söz edilebilir. Dönüşüm için bir başlangıç noktası belirlemek gerekirse, pre-modern, modern ve post-modern dönemler izlenebilir. Tarihsel süreklilik ilkesi gözetilerek modern sosyal bilimcinin izleri Avrupa Ortaçağı’na götürülebilir. Bilindiği gibi Avrupa Ortaçağı’nda Katolik teoloji, tek hakikat sistemi olarak bilim ve felsefeyle eşanlamlıdır. Feodal sınıflar ve

toplumsal yapı bu durumu tamamlar. Bu dönemde modern, bağımsız, resmi öğretiyile tam sınırlanmamış akademisyen örnekleri de ortaya çıkmaya başlar:

“Erken feodal dönemin, ruhban, savaşçı ve kırsal üreticiden ibaret sınıfsal düzenine, statüleri kesin biçimde belirlenmiş ve kıskançlıkla korunan loncaların ayakta tuttuğu canlı bir işbölümünün ikame olduğu bir toplama. Bu toplama içinde, manastırların kapalı ortamında yetişen okumuş rahiplerin yerini yavaş yavaş, önce kent okullarında, sonra da 13. yüzyıldan itibaren üniversitelerde ücret karşılığında ders veren ve hayatını bu yolla kazanan laik(yani kilisenin aşamalı düzenine bağlı olmayan) hocalar almaktadır. Hıristiyanlığı, daha doğru bir deyişle Kilise’yi kurumsallaştırmak üzere Antik Yunan Felsefesiyle (öncelikle de Platon ve Aristo ile) kurulan bağlar, yoğun ve sistemli bir çeviri faaliyetiyle kültürel birikimi çoğaltmaktadır. Daha da önemlisi bu birikim, hocalar aracılığıyla dolaşıma sokulmaktadır; ve dolaşıma sokulan kültürel birikim yalnızca yorumlanmamakta, aynı zamanda da ister istemez sorgulanmaktadır” (İlgaz 2002: 109).

Bilgi üretimi ve kaynaklarındaki çoğalma ve bilgi artışı, bilgiyi denetleme ve mevcut hakikat sistemi içinde açıklama ve yorumlamayı güçleştirmektedir. Ortaçağın entelektüel dünyasında hem Kilise’nin resmi paradigması (klerikalizm), hem de onunla ilişkili, ama kısmen onun dışında, görece özerk, ikili bir yapı söz konusudur. İkili yapı içinde kurumsal kaynak ve araçlara Ortaçağ Katedral Okullarının ya da Aristokrasi’nin tekelinde olduğu için, Rönesans düşünür, sanatçı ve bilginleri bu yapıların içinden çıkmıştır. Modern Avrupa Üniversitelerinin tarihi bu nedenle Ortaçağ Katedral Okullarına dayalıdır. (İkili yapının tam ayrışması ve birbirinin paradigmatik seçeneği olması Aydınlanma döneminde gerçekleşecektir.) Rönesans hareketi topyekün bir kültür hareketi şeklinde tanımlanır. Rönesans sanatı, felsefesi, bilimi ve entelektüeli Ortaçağ monolitik tablosunun dağılması ve çeşitlenmesi anlamına gelir. Dönemin bilginleri de zümresel mesleki bir kimlik ve aidiyet süreci başlatırlar.

“15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar bilginler düzenli olarak kendilerini “Yazın Cumhuriyeti” nin (Respublica Litteraria) yurttaşları saymışlardır. Bu söz onların kendilerini ulusları aşan bir topluluğa ait hissettiklerini ifade etmektedir. Bu esas itibarıyla hayali bir topluluktur; fakat birbirlerine mektuplar ve kitaplar göndermek, karşılıklı ziyaretler yapmak gibi kendi görevlerini de geliştirmişlerdi; ayrıca genç bilginler mesleğe girmek için kendilerine yardım edecek yaşlı ustalarına törensel biçimlerde saygılarını sunarlardı” (Burke 2001: 20).

O zamanki anlamıyla okur-yazarlar, sonraki kullanımıyla bilim insanları arasında sürekli bir iletişim ve etkileşim vardır. Bu iletişim genellikle kurumsal iletişimden (üniversite, enstitü vb.) kişisel ilişkilere kadar farklı yoğunluk ve düzenlilikte gözlenebilir. Modern entelektüel ya da sosyal bilimci akademisyen için asıl kök imge Aydınlanma döneminde ortaya çıkan Kantçı *sapere aude* (bilmeye cüret et) ilkesi yeni bir bilgi kültürünün ifadesi durumundadır. Aydınlanma hareketinin kurucuları dönemin edebiyatçı ve yazarlarıdır. Bir anlamda zamanın ruhuna uygun sosyal bilimcilik işini yapan entelektüeller. Bu yeni iş, toplumsal önderlik, yeni ve kurumsal işlevleri tanımlanmış bir entelektüel davranış setini de içermektedir. Sosyal bilimcinin bilgi üretmek dışında işlevleri olmalı mıdır sorusu, Aydınlanmacı anlayışla yakından ilgilidir.

“Aydınlanma düşüncesi, tarihsel ve kültürel önyargılardan arındırılmış insan doğasına ilişkin ezeli ve ebedi hakikatlere/doğrulara dayanan... insanlar hakkında bilimsel yasalar formüle etmek için doğa bilimlerinin nomolejik-tümevarımcı yöntemini takip etmek” gibi bir paradigmaya sahiptir (Hekman 1999: 15). Dünyaya ilişkin tipik modern görüş, onun özünde düzenli bir bütünlüğü olduğu şeklindedir; düzensiz olarak dağılmış olasılıkların oluşturduğu bir örüntünün varlığı, olaylara bir açıklama getirilmesine olanak sağlar; bu açıklama eğer doğruysa aynı anda hem bir önceden tahmin aracı hem de (gerekli kaynaklar mevcutsa) bir denetim aracı niteliği taşır. Denetim (“doğaya egemen olma”, toplumun “planlanması” ya da “tasarlanması”), olasılıkların yönlendirilmesi (bazı olayların daha olası, diğerlerinin daha az olası kılınması) olarak anlaşılan düzenleme etkinliğiyle hemen hemen eşanlamlıdır. Denetimin etkili olması, “doğal” düzene ilişkin bilginin yeterli olmasına bağlıdır. İlke olarak, bu tür yeterli bilgi, elde edilebilir bir şeydir (Bauman 2003: 13).

Aydınlanma'nın bu bağlam açısından önemi ise, bu evrensel modern projenin sahibi olarak entelektüel özne'nin toplumsal ve siyasal önderlik, yasa koyuculuk gibi doğrudan bilgi üretmekle ilgisi olmayan işlevleridir. Aydınlanma'nın sonucu Fransız İhtilali gibi etkileri bakımından çarpıcı, parlak bir tarihsel olaydır. Aydınlanma, ünlü “Açıklamalı Bilimler, Sanatlar ve Zanaatlar Ansiklopedisi” ile döneme egemen olan bilgi sistemini de herkes için ulaşılabilir hale getirmiştir.

Bir anlamda, üst belirleme olarak bilim insanları ve giderek farklı bir mesleki – akademik profil ortaya koyan sosyal bilimciler de, sınırlı, gevşek ama

bilimsel süreçleri etkileyen epistemik cemaatler de oluştururlar. “Bilimsel olsun ya da olmasın bilginin varlık temeli epistemik cemaattir. Cemaat bilgiyi önceler ve bilginin zorunlu şartıdır; çünkü bilginin hem kaynağı, hem yaratıcısı, hem inşa edicisi ve taşıyıcısı, hem de daha sonraki kuşaklara intikal ettiricisidir. Bilginin varoluş şartı cemaattir; çünkü bir öne süreni ve bir alıcısı ya da kabul edeni bulunmadığı sürece bilgi bir hiçtir” (Arslan 1992: 59). Bilgi, onu temsil eden cemaat olmaksızın mümkün değilse de bilginlerin, entelektüellerin cemaatleri klasik cemaat formundan elbette farklıdır. Sosyal bilimcinin sınıfsal ve toplumsal aidiyet ve bağlardan arınmış gibi sunulan ama akademik bir grup dinamiğiyle de davranan evrensel imgesi cemaat kavramıyla çelişik görünse de bu etkiler, daha çok sosyal bilimcileri, hem bilimsel hem bilimsel olmayan etkinliklerinde ilgilendirmektedir. Bilim insanı bilgiyi temsil eder ve bilgi de ancak dolaşıma girdiğinde, kamusal hale geldiğinde görünür ve var kabul edilebilir (Gouldner 1993: 23-24). Gouldner’in işaret ettiği bir başka değişim de, klasik entelektüellerin / bilginlerin, zamanla uzman profesyonellere dönüşmeleri ve endüstriyel süreçlere katılmaları, kısmen, onların herhangi bir çıkar grubu haline gelmeleri sonucunu da doğurmuştur. Bu noktada bilimsel önceliklerle, mesleki çıkarlar çeliştiğinde ortaya çıkan ikilemler söz konusudur. Giderek artan oranda sosyal bilimciler, en azından mesajlarını vermek için, mevcut iletişim kanallarını kullanmak durumundadırlar.

2. Bilim Teorisi ve Sosyal Bilimci

Klasik ansiklopedik gelenek, 19. yüzyıldan itibaren yerini alanında uzmanlaşmış profesyonel akademisyenlere bırakmıştır. Alanlar, disiplinler, uzmanlık konu ve sınırları, bilimsel paradigmaya içkin bilim sınıflamalarıyla belirlenmiştir. Her bilim sınıflaması belirli ontolojik varsayımlara dayalıdır. Sosyolojinin kurucuları Comte ve Durkheim başta olmak üzere pozitivist bilimde, *bilimlerin birliği* ilkesi temel alınır. Doğa bilimleri de sosyal bilimler de, belirli farklılıklar içinde aynı epistemolojik ve metodolojik kurallara dayanır. A. Comte, üç hal kanunu’nda (teolojik, metafizik, pozitif çağlar) pozitivist bilimin zorunlu olarak bilimsel bir insan ve toplum yaratacağını belirtir. Çünkü bilimsel bilgi hem en üstün bilgi, hem de bilginin tek kaynağıdır (Benton-Craib 2008: 66). 18. yüzyıl empirisizmi ve 20. yüzyıl pozitivistliği, 1. Dünya vardır, 2. Maddi niteliktedir, 3. Bu dünya duyularla bilinebilir 4. Hem doğal hem toplumsal dünya aynı metodolojiyle bilinebilir şeklinde özetlenebilecek bir paradigmaya sahiptir (Çelebi 1986). Pozitivist bilimin 20.

yüzyılda daha dar ve kesin ilkelere dayalı yeni bir yorumu olan neopozitivizm ise, bilimi, sadece ampirik olarak doğrulanabilir ya da matematiksel açıdan kanıtlanabilir önermelere indirgemeye çalışmıştır (Narski 2007: 20-21). Bu anlayışa göre ampirik ve matematiksel olarak doğrulanabilir olmayan önermeler anlamsızdır ve bilimin konusu olamaz. Metafizik, etik önerme ve konular doğrulanabilir nitelikte olmadığı için bilimin konusu olamazlar. Oysa bilim insanları her şeyden önce etik varlık ve öznel olduğu için neopozitivizmin tezleri hayali bir bilim evreni tasarlamaktadır. Çünkü bilimsel faaliyet toplumsal eylemlerin bir parçasıdır ve bilim, bilim insanlarının yapıp ettiklerinden başka bir şey değildir (Konuk ve Bayram 2009: 41). Eşzamanlı olarak, paradigma içi ve paradigma dışı yorum, eleştiri ve yeni yaklaşımlara neden olmuştur. Doğayı değil tarih, toplum ve kültürü inceleyen sosyal bilimlerin konularının şu özellikleri vardır:

1. Konu bizatihi tarihseldir. 2. Bu konu alanında her şey tekillik arzeder. 3. Olaylar yasalara göre değil, konulmuş/vaz'edilmiş olarak kurallara, değerlere, felsefi, dinsel, ideolojik, etkenlere göre ele alınır. 4. Bu alanda doğal nedenler değil, çağlara, kültürlere özgü kalan insani / kültürel "motifler" vardır. 5. Tarih, toplum dünyasında "olgu" değil "olay" vardır. 6. Bu dünyada determinasyon değil, olasılık ve raslantı söz konusudur. 7. Bu dünya ancak belli perspektifler altında inceleme konusu kılınabilir; bu dünyanın kendisi göreceli bir dünya olduğu için, onu incelemek de ancak göreceli bir konumdan hareketle mümkündür (Özlem 2001: 60).

Doğa bilimleri modeline göre kurulmuş sosyal bilim anlayışına başka epsitemolojik eleştiriler de söz konusudur. Bu eleştiriler de kısaca: 1. Pozitivizmin varsaydığı free-value (değerden arınmış) bilimci pratikte tam olarak mümkün değildir ve insansız bir bilim anlayışı anlamına gelmektedir. 2. Doğa bilimlerindeki özne-nesne ikiliği kültür bilimlerinde öznelarası bir ilişkiye karşılık gelir. Çünkü araştırmacı özne de, araştırılan varlıklar da kültürel niteliktedir. 3. Her tür bilim insanı ya da araştırmacı, farkında olsun ya da olmasın değerlere ve ahlaki önceliklere sahiptir ve ürettikleri bilgi bunlardan etkilenir. Başta Dilthey ve Weber olmak üzere, özellikle Alman Tarihçi Okul anlayışından doğan farklı ve "kültürcü" bir eleştiri bu anlayışa karşı çıkarak modern sosyal bilimlerde anlamacı- yorumlamacı metodolojiyi kurmuşlardır. Dilthey'e göre farklı ontolojilere sahip "doğa" ile "geist" farklı gerçekliklerdir ve aynı metodolojiyle bilinemezler. Doğa bilimlerinde "açıklama", manevi bilimlerde "anlama" yöntemi geçerlidir (Birand 1954:

29). Bu yaklaşım asıl Weber tarafından geliştirilmiştir. Weber, hem pozitivism ve hermeneutiki, hem de toplum ve kültür bilimlerini metodolojik birlik içinde birleştirmeye çalışmıştır. Weber nedensel analize güçlü bir şekilde bağlı olsa da kültür ve toplum bilimlerinde yorumun oynadığı rolü sürekli vurgulamaktan asla vazgeçmemiştir. Metodolojik programının bu kısmını nitelenmek için verstehen (yorumlayıcı anlama) ve deuten (yorumlama) terimlerini kullanmıştır (Ringer 2003: 123). Sosyal bilimi toplumsal eylemin açıklanması ve yorumlanması olarak tanımlayan Weber, anlam ve değer içerikleri gözönüne alınmadan toplumsal davranışların kapsayıcı bilgisinin mümkün olmadığını ortaya koymuştur. Weber'e göre "bilimsel araştırmanın hayati unsuru, yöntemlerinde gizlidir.

Her bilim belli bir kültüre kök salmakla birlikte, yöntemleri, tekil bir toplumun ya da kültürün sınırlamalarını aşkın bir geçerlilik ve nesnellik derecesine bağlıdır (Iggers 2000: 40). Böylelikle Weber bilimde nesnellik-öznellik sorununa ilişkin açık bir çözüm önermektedir. Her tür bilgi "kültürel (göstergesel diye okunmalı) görüngüler olarak, kültürlerimizden gelen varsayımlarla yüküdür. Bilim, tıp, gazetecilik, hukuk ya da toplumbilim uygulamasında bilgiyi üretenler olarak otoritemiz, artık kültürden bağımsızlığımıza dayandırılmamaktadır. Tersine, bu türden bilgi üretimi konusunda yakından ilgilenenler aslında kültür üreticileridir" (McCharty 2002: 202). Bu bağlamda bakıldığında sosyal bilimciler bir taraftan kültür tarafından belirlenip etkilenirken, diğer taraftan bizatihi kültür üretmektedirler. Bu kültür, bilimin sosyolojik niteliğini de kapsayan bir tür bilim kültürüdür.

Weber'den sonra 20. yüzyılın İkinci yarısında bilim Tarihçisi Kuhn, Bilimsel Devrimlerin Yapısı'nda tüm bilimsel teorileri temelinden sarsan, paradigma kavramı merkezinde bir tarihsel bilim yorumu ortaya koymuştur. Öyle ki, bütün bilimsel - teorik tartışmalar Kuhn'dan önce ve Kuhn'dan sonra şeklinde iki döneme ayrılır. Kuhn Paradigma teriminin iki farklı tanımını yapmaktadır: "Bir tarafta paradigma terimi belli bir topluluğun üyeleri tarafından paylaşılan inançların, değerlerin, tekniklerin bütünü temsil etmektedir. Diğer tarafta da bu bütünün içinde bir tek tür söz konusudur; model yahut örnek olarak kullanılan ve gerektiği zaman olağan bilimdeki bütün diğer bulmacaların çözümlenme temelli olarak kesin kuralların yerine kullanılan kesin bulmaca çözümleri"dir (Kuhn 1982: 162). Kuhn bilimin tarihsel niteliğini bilim tarihinden açık örneklerle ortaya koyduktan sonra, zaman ve mekandan bağımsız bilim ve bilimci fikrinin de tarihsel- sosyolojik

bir temeli olduğunu ortaya koyar. Bilimin tarihinin aynı zamanda doğru bilginin tarihi olmadığını anlaşılması, bilimin sınırlarının bilim-dışı etkilerle de belirlendiği anlayışı, bilim, bilimci ve kültür ilişkilerine yeniden ve daha derinlikli bakmayı gerektirmiştir.

Sonuç

Sosyal bilimlerde son yıllarda genel olarak bir *kültüre dönüş* hareketinden söz edilmektedir (MacCharty 2002, 196). Çünkü sosyal bilimciler, kültürel varlıkları inceleyen *kültürel varlıklar* 'dır. İnceledikleri varlıklarla, maddi ya da moral, taşınabilir ya da taşınamaz, soyut ya da somut, hangi türde olursa olsun, hem o varlıklar tarafından etkilenirler hem de o varlıklarla ilgili ürettikleri bilgiyle onları açıklarken yorumlarlar ve anlamsal açıdan yeniden inşa ederler. Çünkü nesnelere kendi başlarına, içsel anlam taşımazlar. Anlamlar toplumsal – kültürel bir bağlamda üretilir ve kodlanır. Aslında bilim de toplumda kültürün bir parçasıdır. Bilim evreninde içiçe geçmiş kültürel çevrimler söz konusudur. Topyekün bilim etkinlikleri, alanlara, disiplinlere, dönem ve kurumlara ait bizatihi kültürel biçimler de oluşturur.

Konuları gereği, sosyal bilimciler, alan-dışı popülerlik sorunuyla sıklıkla karşılaşabilmektedirler. Sosyal bilimcilerden siyasal, toplumsal işlevler beklenirse (ki bu bir yerde kaçınılmaz bir roldür), bunun ölçüt ve sınırları da bir başka belirsizlik konusudur. Popüler kültür karşısında da sosyal bilimci ikilemlerle karşı karşıyadır: Uzman olduğu konuda kamusal sorumluluk düşüncesiyle yararlı olmak, ama bunu yaparken de popüler kültürün bir aracı haline gelmek riski. Soruna dışsal yaptırımlarla sınırlar koymak düşünülmemeyeceği için her sosyal bilimcinin bilim kamusuyla genel kamu önceliklerine göre tutum ve davranış seçmesi gerekmektedir. Çünkü kamu yararı gibi soyutlamalar toplumsal perspektiflere göre değişebilmektedir. Aynı şekilde siyasal karar süreçleriyle bağlantılı sosyal bilim konularında da (çevre, kent, yoksulluk, sağlık politikaları gibi) sık sık ikilem ve açmazlar belirmektedir. Bilimsel söylemin -bilimsel otoriterlik- etkisi ve ikna ediciliği reklamlara kadar bilim-dışı alanlar tarafından da sık kullanılmaktadır. (Esprilere konu olan “İsviçreli bilim adamları” örneğinde görüldüğü gibi.)

Bilim insanları ve alanın doğasından kaynaklanan özellikler nedeniyle sosyal bilimciler, tüm bilimsel mesleki, teorik, etik ve epistemolojik tartışmalar aşan bir kültür inşa ederler. Bu kültür, disiplinlere göre farklı desen ve

çeşitlilikte olabilmektedir. Söz konusu bilim kültürü, bilim içi sınırlarla birlikte, sınıfsal, kültürel aidiyetleri, mesleki rolleri, statüleriyle birlikte toplamda özgül bir entelektüel habitata oluşturur. 21. yüzyılda sosyal bilimci, artık gittikçe endüstrileşen bilim dünyası içinde kısmen daha özerk ve özgül bilgi evreni kurmaktadır. “Bilimin üstünlüğü” anlayışıyla modern bilimden dışlanmaya çalışılan sanat ve etik alanlar başta olmak üzere tüm insani ilgiler, sosyal bilimlere yeniden dahil edilmektedir. Kültürel ikilemler, bilimin kısıtları olmaktan çıkıp bilimi zenginleştiren niteliklere dönüşmektedir. “Eğer araştırmacı “tarafsız” olamıyorsa ve eğer zaman ve mekân analizin içinde yer alan değişkenler ise, o zaman sosyal bilimlerin yeniden yapılandırılması işi, ister istemez, farklı iklimlerden gelen ve farklı bakış açılarına sahip her tür akademisyenin karşılıklı etkileşiminin bir ürünü olmalı, o anlamda cins, ırk, sınıf ve dil kültürlerini hesaba katmalıdır” (Gulbenkian Komisyonu 2003: 74).

Toplumsal ve beşeri gerçekliğin karmaşık, derinlikli, çok katmanlı ve çoğul yapısı, sosyal bilimlerde de birlikte çalışma gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Örneğin sosyolojinin sosyal antropolijiden nitel teknikleri, tarihin sosyolojiden kimi Weberyen ideal tipleri, siyaset biliminin sosyal psikolojiden grup dinamiğini vs. kendi özgün konuları arasına katması” gibi multi-disipliner yaklaşımlar sosyal bilimlerde giderek daha sık görülmektedir (Çelebi 2004: 59). Aynı zamanda sosyal bilimciler de gerçekliğin değişken, akışkan doğasına uygun olarak alışılmış, standart araştırma yöntem ve tekniklerini sürekli çeşitlendirmek, geliştirmek ve güncellemek durumundadırlar. Edebiyat, arkeoloji, sanat tarihi, mimarlık gibi doğrudan sanatsal niteliği olan bir çok sosyal bilim disiplini “sosyal bilimler ve sanatlar” biçiminde çalışmak durumundadırlar. Bu açıdan da sosyal bilimci ile incelediği konular sürekli bir karşılıklı etkileşim içindedir. Sosyal bilimlerde bilim ile sanat arasındaki kategorik sınırlar silikleşmekte ve yeni bir sosyal bilimci modeli ortaya çıkmaktadır. Bu modelde epistemolojik, tarihsel, kültürel ve etik ikilemler, engelleyici ve kısıtlayıcı olmaktan çıkıp toplumsal -kültürel bilimlerin yeni açılımları olabilmektedir.

Son olarak, tüm teorik ve metodolojik tartışmalardan önce ve sonra, bir meslek olarak sosyal bilim bir iş kültürü içinde yürütülür. Bilimin tüm aşkınlaştırılmış ve özerkleştirilmiş niteliği, somut, gündelik, toplumsallıklar ve pratikler içinde gerçekleşir. Bu düzeyde sosyal bilimci verili, katı bir davranış setinden çok bulunduğu mekan ve zamanın belirlediği bilim

kültürüyle davranır. Bu en somut ve metinlere yansıtılmayan mikro- sosyal bilim evreni, o kültürü hem üreten hem de tüketen öznelerden oluşur. Bu özneler, hocalar, danışmanlar, bölüm arkadaşları, diğer meslektaşlar ve diğer ilgili *küçük gelenek*'le ilişkilidir. Kısaca sosyal bilim ve bilimci, kültürle, hem özne-nesne, hem özne-özne hem de nesne-nesne gibi karmaşık, salınımlı, müphem ve bütün bu nedenlerden dolayı da olağanüstü verimli bir ontolojik, epistemolojik oluşa sahiptir.

KAYNAKÇA

- Arslan, Hüsametdin (1992), **Epistemik Cemaat**, İstanbul, Paradigma Yayınları.
- Bauman, Zigmund (2003), **Yasa Koyucular İle Yorumcular**, çev. Kemal Atakay, Yayın Hazırlayanlar: Yıldırım Türker, Meltem Ahıska, İstanbul, Metis Yayınları.
- Benton, Ted, CRAİB, Ian (2008), **Sosyal Bilim Felsefesi**, Çev. Ümit Tathıcan, Berivan Binay, İstanbul, Sentez Yayınları.
- Birand, Kamiran, (1954), **Dilthey ve Rickert'te Manevi İlimlerin Temellendirilmesi**, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Burke, Peter, (2001), **Bilginin Toplumsal Tarihi**, çev. Mete Tunçay, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Chomsky, Noam, (1994), **Modern Çağda Entelektüellerin Rolü**, çev. Selahattin Ayaz, İstanbul, Pınar Yayınları.
- Çelebi, Nilgün, (2004), **Sosyoloji ve Metodoloji Yazıları**, Ankara, Anı Yayıncılık.
- Çelebi, Nilgün, (1986), **Sosyal Bilimler Metodolojisi**, Konya, Çizgi Yayıncılık.
- Gouldner, William (1993), A., **Entelektüelin Geleceği**, Çev. Ahmet Özden, Nuray Turanlı, İstanbul, Eti Yayınları.
- Gulbenkian Komisyonu (2003), **Sosyal Bilimleri Açın, Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor**, Dördüncü Basım, Çev. Şirin Tekeli, İstanbul, Metis Yayınları.
- Hekman, Susan (1999), **Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik**, Çev. Hüsametdin Arslan, Bekir Balkız, İstanbul, Paradigma Yayınları.
- Ilgaz, Turhan, (2002), "Heidegger Entelektüel miydi?", **Cogito**, Sayı: 31, (Bahar 2002), İstanbul, s. 108-120.
- Iggers, George G.. (2000), **Yirminci Yüzyılda Tarihyazımı**, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Konuk, Osman, BAYRAM Ahmet Kemal, (2009), **Sosyal Bilim, Etik ve Yöntem**, Editörler: Osman Konuk, Ahmet Kemal Bayram, "Bilginin Parçalanması ve Etik Arayışlar", Ankara, Adres Yayınları, s. 27- 45.
- Kuhn, Thomas, S. (1982), **Bilimsel Devrimlerin Yapısı**, çev. Nilüfer Kuyaş, İstanbul, Alan Yayıncılık.
- Mccarthy, E. Doyle (2002), **Bilgi Kültürü**, Çev. Figen Yılmaz, İstanbul, Çiviyazıları Yayınları.

Narski, I. S. (2007), “Neopozitivizm: Bilimin Bir Sahte Felsefesi”, Bilim Düşünce Kitap Dizisi 4, Neopozitivizm Eleştirisi, Çev. Olcay Geridönmez, İstanbul, Evrensel Basım Yayın, s 19-90.

Ringer, Fritz (2003), **Weber’in Metodolojisi**, Çev. Mehmet Küçük, Ankara, Doğu Batı Yayınları.

Özlem, Doğan (2001), “Evrensilik Mitosu ve Sosyal Bilimler”, **Sempozyum Bildirileri, Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek**, İstanbul, Metis Yayınları, s. 52-66.

Snow, Charles. Percy (2005), **İki Kültür**, Çev. Mehmet Küçük, Ankara, Tübitak Popüler Bilim Kitapları.